

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄДНАННЯ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У ФІНАНСОВІ КЛАСТЕРИ

Анотація. З метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних фінансових установ необхідним є об'єднання зусиль різних учасників ринку фінансових послуг. Реалізація співробітництва фінансових установ можлива у різних варіантах, однак найбільш перспективним є становлення кластерних ініціатив, а саме формування фінансових кластерів. У даній роботі виділено особливості фінансового кластеру, розроблено його модель та типологію.

Ключові слова: фінансова установа, співробітництво, об'єднання, кластер, фінансовий кластер, типологія.

Вступ. Враховуючи деструктивний вплив світової фінансової кризи на функціонування ринку фінансових послуг України, пошук напрямів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних фінансових установ стає дедалі більш актуальним. В умовах підвищення рівня концентрації капіталу, посилення конкуренції з боку іноземних учасників ринку, зростання вимог до достатності капіталу, ліквідності та платоспроможності стає очевидним, що проблема розвитку ринку фінансових послуг України не може бути вирішена шляхом ведення окремими фінансовими установами самостійної політики у цьому напрямку. Для отримання відчутного ефекту від реалізації програм розвитку необхідним є об'єднання зусиль різних учасників ринку.

Автором виділено два основні напрями формування об'єднань учасників ринку фінансових послуг України: об'єднання виключно фінансових установ і формування об'єднань за участю фінансових установ та суб'єктів господарювання різних галузей економіки.

У рамках першого напрямку слід розглянути чотири варіанти. По-перше, консолідація, тобто інтенсифікація процесів злиття і поглинання. По-друге, інтеграція – створення холдингових груп, корпорацій тощо. По-третє, створення договірних об'єднань (наприклад, банківські консорціуми) та реалізація агентських відносин. Четвертим варіантом є становлення кластерних ініціатив – формування фінансових кластерів.

Другий напрям об'єднання зусиль розвитку учасників ринку фінансових послуг України передбачає формування промислово-фінансових груп (ПФГ) та становлення кластерних ініціатив у регіонах України – утворення виробничих кластерів за участю фінансових установ.

Загалом можна стверджувати, що створення об'єднань фінансових установ, у тому числі за участю суб'єктів господарювання – нефінансових установ, сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності. Усі форми об'єднання учасників ринку фінансових послуг забезпечують зниження витрат, централізацію капіталу, досягнення ефекту синергії та, в тій чи іншій мірі, диверсифікацію ризиків. Однак доцільно основний акцент зробити на виявленні та розвитку кластерних ініціатив учасників ринку фінансових послуг, оскільки саме ця форма взаємодії найбільше відповідає сучасному стану національної економіки та загальносвітовим тенденціям. До переваг кластерів слід віднести рівноправність та юридичну незалежність їх учасників, активний розвиток інноваційних процесів тощо.

Слід наголосити на необхідності розрізнити поняття фінансового кластеру та промислового (виробничого) кластеру. Ядро промислового кластеру складають підприємства певної галузі промисловості чи декількох споріднених галузей. Решта суб'єктів утворюють або інфраструктуру кластеру або зовнішнє середовище [21]. Фінансові кластери, на відміну від виробничих, дозволяють отримати максимальний ефект від співробітництва банків та небанківських фінансових установ, які є основою кластеру, а не лише елементами його інфраструктури.

Дослідженню сутності, структури та ролі виробничих кластерів у розвитку національної економіки приділяли увагу багато українських та зарубіжних вчених, зокрема Ю.М. Ковальова [8], Є.А. Андрющенко [2], Г.М. Самійленко [18], С.І. Соколенко [19], М. Войнаренко [4], М. Портер [15], Ж. Мінгальова та С. Ткачова [12], Daniel W. Kennedy [1] тощо. Однак, наукові розробки, присвячені фінансовим кластерам, практично відсутні.

Отже, у контексті розвитку ринку фінансових послуг України особливу увагу необхідно приділити дослідженню саме фінансових кластерів, враховуючи їх значення для розширення співробітництва фінансових установ. Крім того слід зазначити, для виробничих кластерів також є більш ефективним входження до їх складу сформованих фінансових кластерів, ніж окремих фінансових установ.

Постановка завдання. З огляду на те, що сьогодні практично відсутні наукові розробки щодо фінансових кластерів як форми взаємодії фінансових установ (на противагу виробничим кластерам), метою дослідження є виявлення особливостей об'єднання фінансових установ у фінансові кластери та побудування моделі фінансового кластеру.

Для досягнення поставленої мети дослідження використано такі методи, як аналіз, попарне порівняння, графічний метод (графічне моделювання), класифікація.

Результати. Оскільки утворення та функціонування кластеру передбачає відносини співробітництва і партнерства, для визначення основних мотивів та особливостей формування фінансового кластеру доцільно проаналізувати переваги від такого співробітництва для кожної фінансової установи. Результати проведеного аналізу [3; 5; 6; 7; 9; 10; 11; 13; 14; 17; 20; 22] на прикладі банків, страхових, лізингових та факторингових компаній представлено у вигляді табл. 1.

Аналіз даних табл. 1 дозволяє зробити висновок, що за умов співробітництва різних фінансових установ можливим є отримання позитивного ефекту для обох сторін. Отримання переваг можливе також у випадку співробітництва фінансових установ одного виду. Формами реалізації такого співробітництва виступають консолідація, інтеграція, договірні відносини. При цьому саме в останньому випадку виявляється внутрішньокластерна конкуренція. Отже формування фінансового кластеру має передбачати об'єднання не тільки різних за характером та напрямом діяльності фінансових установ, а й установ одного виду.

Таким чином, у рамках фінансового кластеру можуть функціонувати різні типи об'єднання фінансових установ, які утворюють окремі рівні.

Окрім зазначених у табл. 1 фінансових установ, перспективним напрямком є співробітництво банків та недержавних пенсійних фондів (НПФ) [9; 22]. Відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [16], зберігачем пенсійних активів НПФ є банк, а також НПФ мають змогу інвестувати кошти у банківські депозити. Сьогодні розмір залучених пенсійних внесків НПФ здебільшого є незначним для забезпечення можливості диверсифікації пенсійних активів за рахунок дохідних фінансових інструментів [22]. Співробітництво з банками та страховими компаніями сприятиме вирішенню зазначеної проблеми НПФ.

Можливі переваги від співробітництва фінансових установ

Фінансова установа	Фінансова установа – партнер по об'єднанню			
	Банк	Страхова компанія	Лізингова компанія	Факторингова компанія
Банк	1, 2, 8, 9	5, 8, 10, 11, 12, 14 (банку та клієнтів) - отримання активів в управління	7, 8, 10, 13 - зниження ризику активних операцій - можливість більш швидкої реалізації заставного майна	7, 8, 10, 12, 13 - більш детальний аналіз фінансового стану клієнтів
Страхова компанія	5, 8, 11, 14 (банку, його персоналу, майна, клієнтів) - інвестування страхових резервів	1, 2, 8, 9	6, 14 (лізингової компанії, предметів лізингу)	6, 8, 11 14 (факторингової компанії)
Лізингова компанія	3 (кредити для придбання предметів лізингу) - отримання заставного майна за пільговими умовами - сприяння сек'юритизації лізингових зобов'язань	14 (предмета лізингу) - отримання вигідних тарифів - отримання мінімального розміру франшизи	1, 2, 8, 9	- поповнення оборотних коштів - фінансування касових розривів під час надання оперативного лізингу
Факторингова компанія	3, 4, 8	11, 14	8 (лізингових компаній)	1, 2, 8, 9

Умовні позначення: Збільшення: 1 – капіталу, 2 – частки ринку, 3 – обсягу фінансових ресурсів, 4 – масштабу операцій, 5 – каналів збуту, 6 – обсягу угод, 7 – кредитного портфеля. Розширення: 8 – клієнтської бази (кола потенційних клієнтів), 9 – діяльності (територіальне), 10 – переліку послуг. 11 - розробка нових спільних фінансових продуктів; 12 - диверсифікація ризиків; 13 - підвищення якості послуг за рахунок спеціалізації; 14 – страхування ризиків.

Важливою умовою успішної реалізації кластерної моделі розвитку ринку фінансових послуг України є участь інвестиційних фондів (ІСІ) та компаній з управління активами (КУА) у формуванні об'єднань фінансових установ. Це дозволить найбільш ефективно здійснювати розміщення та управління фінансовими ресурсами членів фінансового кластеру з метою їх збереження та збільшення. Отже, при формуванні фінансового кластеру банкам та іншими фінансовими установами вигідно співпрацювати з КУА або створювати власні кептивні компанії – професійні учасники ринку спільного інвестування.

На підставі проведеного аналізу на основі моделі, запропонованої Ю.М. Ковальновою [9], автором було побудовано схему фінансового кластеру у вигляді рис. 1, а також, на базі розробок О.І. Жданової [6], запропоновано типологію фінансових кластерів, представлену в табл. 2.

Представлена схема на рис. 1 відображує рух фінансових потоків між членами кластеру, при цьому інформаційні потоки поширюються в усіх напрямках. Окрім зв'язків з ядром кластеру, між окремими членами кластеру також формуються певні взаємозв'язки. Крім того, слід відзначити, що до складу фінансового кластеру може входити як одна фінансова установа певного виду, так і декілька однотипних

фінансових установ, причому останній варіант у більшій мірі відповідає сутності кластеру. Щодо ядра кластеру, то у цій ролі може виступати банк, об'єднання банку та страхової компанії або структура, що складається з банку, страхової компанії та КУА (рис. 1).

Наведена у табл. 2 типологія фінансових кластерів дозволяє підвищити точність ідентифікації даного типу об'єднання фінансових установ та дослідити його структуру та внутрішні взаємозв'язки.

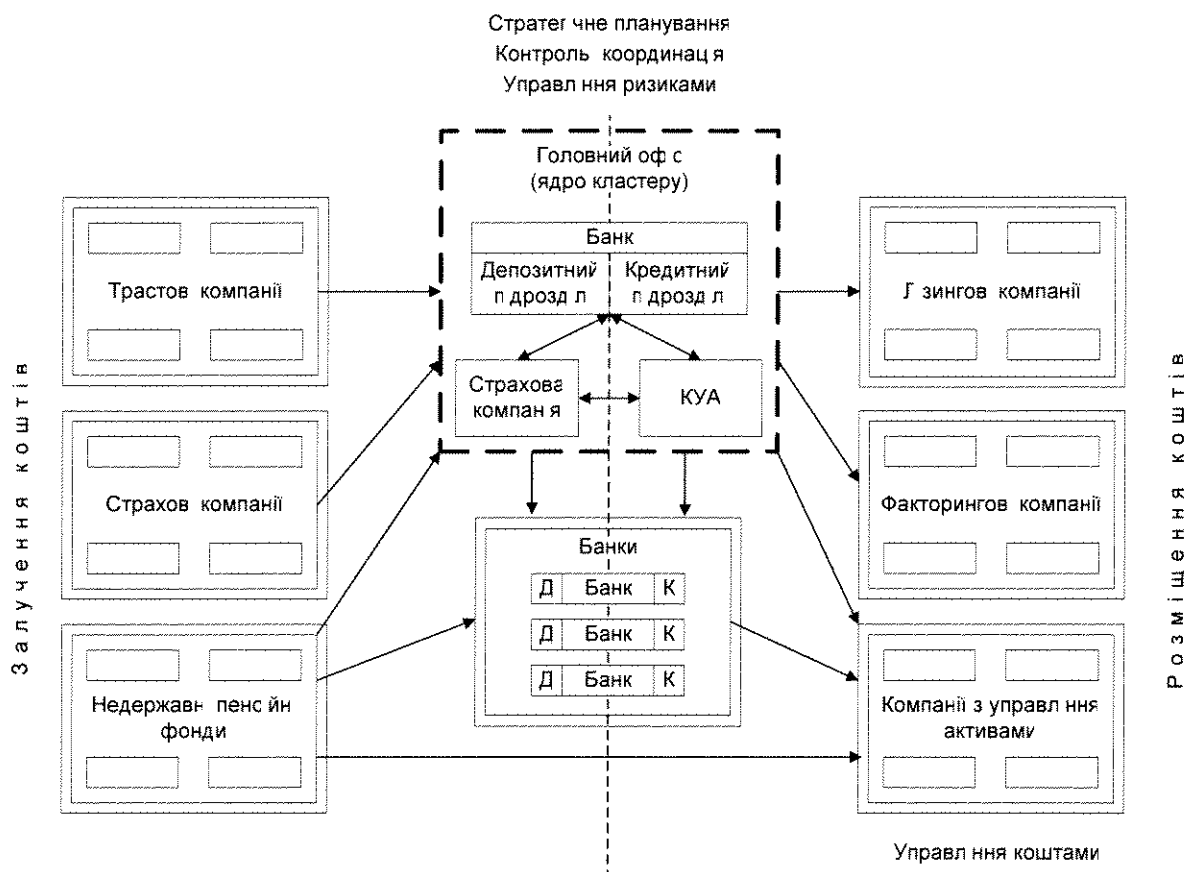

Рис. 1. Модель фінансового кластера

Запропоновані типологія (табл. 2) та модель фінансового кластеру (рис. 1) з урахуванням узагальнення результатів проведеного аналізу дозволили автору виділити певні особливості об'єднання фінансових установ у фінансові кластери. А саме:

- відсутність товарно-матеріальних потоків всередині кластеру. Враховуючи нематеріальний характер фінансових послуг, об'єднання фінансових установ у фінансові кластери передбачає інтенсифікацію насамперед інформаційних потоків та обмін технологіями;

- утворення фінансовими установами основи кластеру, а не лише його інфраструктури;

- особлива роль банку як обов'язкового члену фінансового кластеру та основи його ядра;

- наявність внутрішньокластерної конкуренції за умови входження до складу кластеру фінансових установ одного виду;

- основними мотивами об'єднання фінансових установ є збільшення капіталу, розширення клієнтської бази та напрямків діяльності.

Типологія фінансових кластерів

Критерії	Тип фінансового кластеру			
Входження до іншого формування	Самостійний		Підпорядкований	
Стабільність структури	Стабільний		Динамічний	
Спеціалізація	Інноваційний	Сервісно-інфраструктурний	Спекулятивний	
Тип ядра	Банківський		Комплексний	
Вираженість ядра (інтенсивність внутрішніх зв'язків)	Центрований		Дифузний	
Характер внутрішніх зв'язків	Інформаційний	Технологічний	Продуктово-агентський	Змішаний
Рівень локалізації	Місцевий	Регіональний	Національний	Транскордонний (міжнародний)
Характер структури	Холдинговий	Конкурентний		Змішаний
Географічний напрямок розвитку	Кластер, що розширюється		Кластер, що поглиблюється	

Висновки. У результаті проведеного дослідження автором було удосконалено модель фінансового кластеру, розроблену Ю.М. Ковальновою, а також вперше складено типологію фінансових кластерів, яка включає дев'ять критеріїв класифікації.

Загалом, за результатами дослідження можна стверджувати, що формування фінансових кластерів сьогодні є перспективним напрямком розвитку ринку фінансових послуг України. Побудована автором матриця переваг співробітництва фінансових установ (див. табл. 1) та запропоновані модель і типологія фінансових кластерів дозволяють сформулювати загальне уявлення щодо процесів кластероутворення серед фінансових установ та надати попередню оцінку доцільності й ефективності кластерів, що формуються.

З метою успішної реалізації зазначеного напрямку розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг надалі необхідно доопрацювати запропоновану типологію, розширивши перелік критеріїв класифікації, розробити технологію формування фінансових кластерів, а також розробити і затвердити на регіональному та загальнодержавному рівні відповідну стратегію становлення кластерних ініціатив фінансових установ на ринку фінансових послуг України.

Література

1. Daniel W. Kennedy. A Look at Connecticut's Industry Clusters / Daniel W. Kennedy, Patrick McPherron, Nicholas A. Jolly // Connecticut Economic Digest. – 2005. – October [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ctdol.state.ct.us/lmi/misc/cedoct05.htm>.
2. Андрющенко Е.А. Кластерная модель экономики предприятий на региональном уровне / Е.А. Андрющенко // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – №2(6). – С. 294-297.

3. Власенкова Ю. Финансовый супермаркет как стратегия развития международных финансовых посредников в условиях конкуренции / Ю. Власенкова [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.ndc.ru/common/img/uploaded/files/depo/63/27_29_ndc_vlasenkova.pdf.
4. Войнаренко М. Кластеры як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. Войнаренко // Економіст. – 2008. – №10. – С. 27-30.
5. Гриценко М.В. Факторинг в комерційних банках України : перспективи його розвитку / М.В. Гриценко [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Economics/28915.doc.htm.
6. Жданова О.И. Кластерная стратегия управления промышленными предприятиями как фактор повышения конкурентоспособности : автореф. дис. канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / О.И. Жданова. – М., 2008. – 22 с.
7. Кльоба Л.Г. Банки та страхові компанії як основні суб'єкти фінансових супермаркетів / Л.Г. Кльоба // Науковий вісник. – 2007. – Вип.17.3. – С. 303-311 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltn/17_3/303_Kloba_17_3.pdf.
8. Ковальова Ю.М. Кластер як нова форма організації та розвитку економіки / Ю.М. Ковальова [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_SSN_2007/Economics/22544.doc.htm.
9. Ковальова Ю.М. Співпраця банків, страхових компаній і пенсійних фондів у рамках фінансового кластера / Ю.М. Ковальова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №9. – С.166-172.
10. Кокшаров Р.В. Форми взаємодії страхової та банківської систем та причинно-наслідкові зв'язки цих систем / Р.В. Кокшаров [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2009_03_18/ek2_koksharov.htm.
11. Логвинова Н. Банк и лизинговая компания – брак по расчету [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: http://bo.bdc.ru/2007/3/bank_lizing.htm.
12. Мингалева Ж. Кластеры и формирование структуры региона / Ж. Мингалева, С. Ткачева // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – №5. – С. 97-102.
13. Носік Ю. Деякі напрями вдосконалення правового регулювання факторингової діяльності / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=213>.
14. Переваги співробітництва з лізинговими компаніями для банків та страхових компаній [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://finservice.ua/articles/perevagi-spivrobotnictva-z-lizingovimi-kompaniyami/>
15. Портер М.Е. «Конкуренція» – Москва: Видавничий дім «Вільямс», 2005. – 608 с.
16. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV (зі змінами та доповненнями) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
17. Самиев П.А. Сотрудничество банков и страховых компаний: как реализовать потенциал? / П.А. Самиев [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.raexpert.ru/conference/2006/sotrudnichestvo/stenogramma/samiev/>
18. Самійленко Г.М. Застосування кластерного підходу як фактор підвищення конкурентоспроможності регіонів України / Г.М. Самійленко [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.confcontact.com>.
19. Соколенко С.І. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону / С.І. Соколенко [Електрон. ресурс]. – Режим доступу:

<http://ucluster.org/sokolenko/2008/07/innovacijny-klastery-mexanyzm-pidvyshhennya-konkurentospromozhnosti-regionu/>

20. Факторинг против кредита [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.factoring.co.ua/main/44-factoring-protiv-kredita.html>.

21. Федоренко В.Г. Кластеры – системный инструмент підвищення конкурентоспроможності економіки / В.Г. Федоренко, А.Ф. Гойко, В.Б. Джабейло // Фондовые рынки и ценные бумаги. – 2007. – №24. – С. 26-32.

22. Шевцова О.Й. Развитие діяльності фінансових посередників: організаційно-структурні аспекти / О.Й. Шевцова, О.С. Николаєва [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=82>.

Summary. To increase competitiveness of the national financial institutions it is necessary to unite efforts of the different participants of the financial services' market. Realization of the financial institutions' cooperation is possible in different ways, but the most promising one is formation of cluster initiatives, in particularly it is formation of the financial clusters. There have been formulated the financial cluster's peculiarities, offered a model of a financial cluster and its typology.

Keywords: financial institution, cooperation, association, cluster, financial, cluster, typology.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2010